

<https://doi.org/10.15407/etet2026.01.005>

УДК: 330.3

JEL: O 100

Андрій Гриценко

Василина Подлесна

ФОРМУВАННЯ РЕКОНСТРУКТИВНОГО ТИПУ РОЗВИТКУ І ЙОГО ВПЛИВ НА ГЛОБАЛЬНУ ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНУ ЦИКЛІЧНІСТЬ ТА ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ

Сьогодні, в період переходу до інформаційно-мережевої економіки, формується глобальний гібридний економічний простір. Змінюється характер економічного відтворення і процесів, пов'язаних із реконструктивним типом економічного розвитку. Поширення нового технологічного укладу створює економічне середовище, що уможливорює соціально-економічний розвиток як за спадних, так і за нульових чи зростаючих темпів ВВП. Такі трансформації у системі суспільного відтворення впливають на циклічну динаміку, зокрема на глобальну воєнно-економічну циклічність, яка набуває нових характеристик, а також на середовище реалізації економічних інтересів на національному та глобальному рівнях. В історичній ретроспективі державна економічна політика, спрямована на підвищення соціальної якості життя і забезпечення повноцінної реалізації економічних інтересів населення циклічно змінюється мілітаристичною економічною політикою періоду кризово-мілітаристичних фаз воєнно-економічних циклів. Після завершення кризово-мілітаристичних фаз глобальних циклів встановлюється

Гриценко Андрій Андрійович (and.gryt@gmail.com) д-р екон. наук, проф., академік НАН України; заступник директора з наукової роботи Державної установи "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України", вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5030-864X>

Подлесна Василина Георгіївна (podlesnw2019@gmail.com) д-р. екон. наук, доц.; провідний науковий співробітник відділу економічної теорії Державної установи "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України". ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8435-1013>

Цитування:

Гриценко, А. А., & Подлесна, В. Г. (2025). Формування реконструктивного типу розвитку і його вплив на глобальну воєнно-економічну циклічність та економічні інтереси України. *Економічна теорія*, (1), 5–18. <https://doi.org/10.15407/etet2026.01.005>

Grytsenko, A., & Podliesna, V. (2025). Formation of a reconstructive type of development and its impact on global military-economic cyclicality and Ukraine's economic interests. *Екон. теор. – Economic Theory*, (1), 5–18. <https://doi.org/10.15407/etet2026.01.005>

© Видавець Державна установа "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України", 2025.
Стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>)

нова геополітична ієрархія в капіталістичній світ-системі, що обумовлює нові правила міжнародних економічних відносин, а отже – нові умови для реалізації економічних інтересів акторів геополітики. Незалежно від того, як зміниться конфігурація глобальної геополітичної системи після завершення чергового глобального кризово-мілітаристичного етапу, реалізація економічних інтересів України відбуватиметься в складних умовах нестабільності та кардинальних перетворень четвертої промислової революції. Це вимагає активізації діяльності суспільних інститутів, в першу чергу держави, щодо забезпечення внутрішньої стабільності української політико-економічної системи шляхом подолання глибоких суспільних протиріч задля консолідації українського суспільства, стабілізації економіки та її подальшого реконструктивного розвитку.

Ключові слова: реконструктивний розвиток, воєнно-економічні цикли, кризово-мілітаристичні фази, економічні інтереси, глобалізація, соціальна якість, мілітаризація, військові витрати.

FORMATION OF A RECONSTRUCTIVE TYPE OF DEVELOPMENT AND ITS IMPACT ON GLOBAL MILITARY-ECONOMIC CYCLICITY AND UKRAINE'S ECONOMIC INTERESTS

Andrii Grytsenko (and.gryt@gmail.com), Acad. NAS of Ukraine, Dr. Econ. Sciences, Prof.; deputy director for scientific work of the State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". Kyiv, Ukraine. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5030-864X>

Vasylyna Podliesna (podlesnw2019@gmail.com) Doctor of Economics; Leading Researcher at the Department of Economic Theory of the State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". Kyiv, Ukraine. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8435-1013>

Today, in the conditions of transition to an information-network economy, a global hybrid economic space is being formed, which significantly affects economic reproduction and processes associated with the reconstructive type of economic development. In the current conditions of the spread of a new technological order, an economic environment arises that is characterized by the possibility of socio-economic development both at decreasing and at zero or growing GDP rates. Such transformations in the system of social reproduction affect the cyclical dynamics, in particular, the global military-economic cyclicality, which acquires new characteristics, as well as the environment for the realization of economic interests at the national and global levels. After the end of the crisis-militaristic phases of global cycles, a new geopolitical hierarchy is established in the capitalist world-system, which determines new rules of international economic relations, and hence new conditions for the realization of the economic interests of geopolitical actors. In historical retrospect, there is a cyclical change in state economic policy aimed at improving social quality of life, and therefore promoting the full realization of people's economic interests, in the conditions of post-war recovery and growth, via militaristic economic policy in the period of the crisis-militaristic phases of military-economic cycles. Regardless of how the configuration of the global geopolitical system changes after the end of the next global crisis-militaristic stage, the realization of Ukraine's economic interests will take place in difficult conditions of instability and radical transformations of the Fourth Industrial Revolution. This requires the intensification of the activities of social institutions, primarily the state, to ensure the internal stability of the Ukrainian political and economic system by overcoming deep social contradictions in order to consolidate Ukrainian society, stabilize the economy, and promote its further reconstructive development.

Keywords: reconstructive development, military-economic cycles, crisis-militaristic phases, economic interests, globalization, social quality, militarization, military spending.

Процес глобалізації формує глобальний економічний простір, в якому всі країни тією чи іншою мірою взаємодіють між собою. Цей процес має свої внутрішні імпліцитні та зовнішні експліцитні ступені розвитку. Глобалізація

нерозривно пов'язана зі своєю протилежністю – локалізацією. Історичний розвиток відбувається як розгортання *відмінності* сумісності та роздільності в сумісно-розділеній праці (як клітини, з якої формується, з одного боку, людина, розподіл праці та ринок, з іншого – суспільство, кооперація праці та держава) до рівня розгорнутого *протириччя* глобалізації та локалізації, як *протилежностей*, що виростили з початкової відмінності (Гриценко, 2024). Результатом є розділено-сумісний світ, в якому співіснують країни і регіони, домогосподарства і фірми, особистості та асоціації, мир і війни.

Експліцитний розвиток глобалізації відбувається спочатку шляхом розвитку міжнародної торгівлі та міграції людських ресурсів, потім – за рахунок вивозу капіталу, зараз, в умовах формування інформаційно-мережевої економіки і поступового перетворення інформації на головний продукт і ресурс виробництва, глобалізація переміщується у віртуальний простір, в якому віддалені фізично матеріальні, трудові та фінансові ресурси можуть бути об'єднані в один виробничий процес (Гриценко, 2024, с. 19). Інтернет створив умови для інтенсифікації цього процесу і формування гібридного економічного простору за рахунок виникнення та інтенсивного розвитку його віртуальної складової. Це суттєво впливає на процеси економічного відтворення і формування реконструктивного типу економічного розвитку.

Теорія економічного відтворення розрізняє просте, звужене і розширене відтворення. Під простим відтворенням розуміється відновлення виробництва в незмінних масштабах. Така ситуація характерна для натурально-господарських систем, в яких зміни були дуже повільними, довгі періоди життя майже не відрізнялися один від одного попри суттєві річні коливання виробництва залежно від природних умов, урожайності, хвороб і війн. Цьому періоду відповідають уявлення про циклічність часу як природного, аграрного, а також часу традиції, позначеного поверненням до того самого (Ле Гофф, 1988).

Звужений тип відтворення передбачає відновлення виробництва у менших обсягах, ніж у попередній період. Це траплялося в кризові роки і не могло бути сталою характеристикою, бо призвело б до поступового зникнення суспільства. Для капіталізму є характерним розширене відтворення, за якого виробництво відновлюється у дедалі більших масштабах. Звужене відтворення виступає елементом циклічного розвитку, а не типовою характеристикою. У таких випадках говорять про рецесію як фазу циклу, а не тип відтворення.

Звужене відтворення не є характерним для сучасного суспільства, воно спостерігається в періоди суттєвих економічних трансформацій. В Україні перехід від директивно-планової до ринкової економіки тривав десятиліття з початку 1990-х років. За цей період виробництво скоротилося майже вдвічі. Зростання почалося тільки на початку 2000-х років. Зважаючи на те, що Україна за рівнем ВВП навіть перед війною не досягла рівня 1991 року, з формальної точки зору, вона понад 30 років перебуває в стані звуженого відтворення, хоч й мала періоди зростання з достатньо високими темпами (рис. 1).

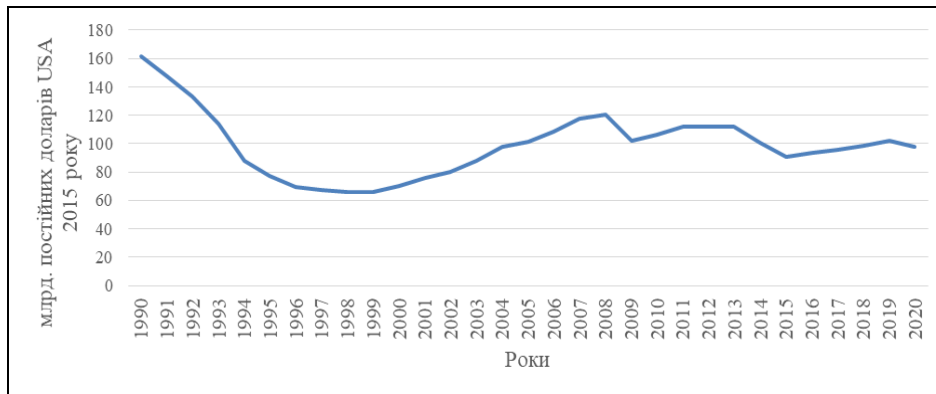

Рисунок 1. Динаміка ВВП України у постійних доларах США 2015 року (1990–2020)

Джерело: побудовано на основі World Bank. (2026). <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Така характеристика економічної динаміки України видається парадоксальною, адже Україна розвивалася, і немає відчуття, що стан економіки став гіршим, ніж у 1991 році. Але з формально-логічної точки зору все коректно. Цей парадокс, як і багато інших ефектів сучасної економічної динаміки, можна пояснити кризь призму розуміння реконструктивного типу відтворення і розвитку.

Елементами розширеного відтворення є просте відтворення та зростання. Останнє може бути екстенсивним, коли просто зростають масштаби виробництва на тій самій техніко-технологічній основі, та інтенсивним, коли відбуваються техніко-технологічні зміни і зростає продуктивність праці. В останньому випадку відбуваються якісні зміни, але не вони є визначальними. У цілому поділ відтворення на просте, звужене і розширене базується на переважанні кількісних характеристик над якісними. Якість тут розуміється як визначеність предмета. У першому томі "Науки логіки" Г. Гегель називає розділ другий "Визначеність (якість)" і зазначає: "Якість є, насамперед, тотожна з буттям визначеність – така, що дещо перестав бути тим, чим воно є, коли воно втрачає свою якість" (Hegel, 1979, p. 81).

Коли якісні зміни починають переважати над кількісними, прості кількісні порівняння втрачають своє значення. Наприклад, винайдено освітлювальну лампу, яка коштує вдвічі дорожче, але працює в 4 рази довше і безпечніша для зору. Це означає, що на задоволення тієї самої потреби на вищому рівні затрати зменшуються вдвічі. ВВП, пов'язаний з виробництвом нових ламп, також впаде, хоча реально має місце розвиток виробництва за рахунок технічного прогресу. Або, наприклад, коли на заміну стаціонарним телефонам вдома, на роботі, в телефонних будках приходиться дешевий простий мобільний телефон, то їхнє статистичне порівняння є некоректним, оскільки це якісно різні продукти. Статистично це призведе до скорочення ВВП у частині виробництва телефонів для задоволення тих самих потреб. Але реально це означає розвиток. Те саме від-

будеться, якщо замість звичайного мобільного телефону з'явиться смартфон з набагато ширшими функціями за такою ж ціною. Статистично виробництво не виросло. Але реально відбувся розвиток за рахунок інновацій.

Динамізм сучасного розвитку поступово приводить до ситуації переважання якісних характеристик змін над кількісними. Це підриває основи такого показника, як ВВП, достовірність побудованих за старою методологією вимірів продуктивності праці тощо. ВВП у сучасних умовах є не просто неточним показником, а інколи й деструктивним для прийняття стратегічних рішень. У сучасних умовах цифровізації цей індикатор:

- не враховує значну частину цифрових послуг (наприклад, безкоштовну навігацію у смартфоні замість купівлі паперових карт, безкоштовні перегляди фільмів та використання інших інформаційних благ);
- трактує відновлення після природних катастроф як зростання, хоча фактичне багатство суспільства не збільшується;
- не відображає поглиблення соціальної нерівності;
- оцінює екологічно негативні явища (наприклад, вирубку лісів) як економічне зростання.

Зважаючи на таку ситуацію, для аналізу цієї проблеми за ініціативою президента Франції Н. Саркозі у 2008 році була створена "Комісія з вимірювання економічної ефективності та соціального прогресу" (її називали Комісією Стігліца – Сена – Фітуссі). В оприлюднених результатах роботи цієї Комісії містилися рекомендації щодо зміни фокусу – від оцінки обсягу виробництва до вимірювання добробуту: використання медіанних значень доходів і багатства, які краще відображають стан типового домогосподарства; акцентування на якості життя, куди, поряд із суто економічними, включають показники здоров'я та освіти, дозвілля, неоплачуваної хатньої праці, соціальних зв'язків, а також фізичної та економічної безпеки. Враховувались також екологічні аспекти та активи майбутніх поколінь (*Stiglitz, Sen & Fitoussi, 2010*).

З'явився цілий ряд публікацій, присвячених переосмисленню економічних показників. Д. Койл зазначає, що ВВП як статистичний показник був створений для економіки масового виробництва товарів і є абсолютно не пристосованим до економіки знань. Він стверджує, що статистичні органи добре рахують кількість вироблених штук товару, але погано – зростання його якості, і наводить приклад з комп'ютерами: їхня потужність зростає в геометричній прогресії, але в статистиці ВВП це виглядає просто як продаж "одного пристрою" (*Coyle, 2014*).

Зважаючи на все це, у 2018 році Департамент ООН з економічних і соціальних питань скликав Високорівневу консультативну раду, яка запропонувала концепцію "Поза межами ВВП" з метою створити інтегровану систему показників, яка б враховувала не лише обсяг виробництва, а й екологічний стан і людський капітал, включивши також соціальну інклюзивність, екологічну стійкість та оцінку суб'єктивного благополуччя. Рада дійшла висновку, що ВВП є неадекватним мірилом добробуту суспільства, а орієнтація лише на цей показник може давати хибні сигнали політикам і,

відповідно, негативно впливати на практику. Серед рекомендацій Ради врахування екологічного капіталу, вимірювання нерівності та інклюзії, оцінка неоплачуваної праці, показники добробуту та здоров'я, довгострокової стійкості¹. В плани ООН входить намір до кінця 2026 року почати використовувати ці показники паралельно з ВВП у звітах Світового банку та МВФ при прийнятті рішень про надання кредитів або фінансової допомоги².

Ця еволюція статистики виходить за межі економічного відтворення та зростання, яке базується переважно на врахуванні кількісних змін за заданих якісних характеристик, і рухається до реконструктивного відтворення і розвитку, що має своєю основою переважно якісні зміни, які не піддаються простим кількісним порівнянням. Звідси спрямованість на інтегровану багатомірність.

У реконструктивному типі відтворення розвиток може відбуватися як за спадних, так і за нульових чи зростаючих темпів ВВП. Формування нового технологічного укладу, яке відбувається в умовах переходу від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки, створює саме таке економічне середовище. Безумовно, це буде відбиватися і на циклічній динаміці, яка набуває нових характеристик, і на економічних інтересах суб'єктів господарювання, бо поступово зменшується роль прибутку як головного мірила успіху і набувають значення інші, переважно якісні характеристики. Незважаючи на те, що це довгострокова тенденція, а післявоєнна відбудова має обмежений час, ці імперативи довгострокового розвитку повинні бути враховані в стратегічних підходах. Інакше можна втратити орієнтири майбутнього.

Економічні інтереси впливають на циклічний соціально-економічний розвиток, а також на інституційні трансформації. У капіталістичній економіці саме економічні інтереси є провідним мотивом конкуренції акторів геополітичних відносин на глобальному рівні та суб'єктів політико-економічних відносин на національному рівні.

Внутрішніми причинами циклічності соціально-економічного розвитку є відмінності в темпах техніко-технологічних, інституційних та соціально-економічних змін, що приводить до формування, загострення та вирішення суспільних протиріч (*Podliesna, 2017*), а отже – до кардинальних трансформацій умов реалізації економічних інтересів. Підґрунтя для вирішення протиріч циклічного суспільного розвитку формуються у процесі розгортання комплексних циклічних криз.

Досить часто вихід із кризи відбувається шляхом соціального насильства (війни, революції, інших видів прояву суспільної агресії), що зумовлено насамперед нездатністю суспільних інститутів забезпечити мирні

¹ *Beyond GDP: Making nature count in the shift to sustainability.* (2023, June 8). UNEP – UN Environment Programme. <https://www.unep.org/news-and-stories/story/beyond-gdp-making-nature-count-shift-sustainability/>

² United Nations. (2023). *Our Common Agenda policy brief 4: Valuing what counts: Framework to progress beyond Gross Domestic Product.* <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/our-common-agenda-policy-brief-beyond-gdp-en.pdf>

форми вирішення протиріч, які загострилися. Соціальне насильство приводить до переформатування інституційної системи, отже – до трансформації інституційних умов реалізації економічних інтересів. Якщо ж реакція суспільних інститутів на кризи є адекватною та ефективною, масштабних проявів соціального насильства вдається уникнути шляхом інституційних трансформацій згідно з актуальними потребами суспільства.

Базовими умовами, що впливають на досягнення економічних інтересів держави, є її місце в геополітичній ієрархії, стан світової економічної та геополітичної кон'юнктури, стійкість та рівень розвитку політико-економічної системи самої держави, її ресурсний потенціал. На можливості реалізації економічних інтересів національного бізнесу та населення кожної конкретної держави впливають стан національного інституційного середовища, стійкість політико-економічної системи, рівень соціально-економічного розвитку, цивілізаційна приналежність. На економічні та інституційні умови для реалізації економічних інтересів на всіх рівнях значно впливає розгортання кризово-мілітаристичних фаз глобальних воєнно-економічних циклів.

Воєнно-економічні цикли є однією з найактуальніших для циклічної динаміки капіталістичного суспільства форм циклів. Серед них найбільший вплив на циклічний процес загальноцивілізаційного розвитку в умовах капіталізму здійснюють довгі цикли світової політики та цикли гегемонії – циклічні процеси геополітичної конкуренції за статус світового лідера та перерозподіл ресурсів і сфер впливу, а отже – можливостей для реалізації економічних інтересів. Для таких циклів основним циклоутворюючим фактором є кризово-мілітаристичні події цивілізаційного розвитку, що розгортаються у формі довгострокового воєнного протистояння конкуруючих геополітичних блоків, яке то посилюється, то слабшає. За результатами кризово-мілітаристичних фаз глобальних циклів встановлюється нова геополітична ієрархія в капіталістичній світ-системі, отже, і нові, залежні від неї умови реалізації економічних інтересів акторів геополітики.

Найбільшою мірою можливості для реалізації економічних інтересів громадян та немілітаристичного бізнесу погіршуються під час великомасштабних воєн, які є формою розгортання кризово-мілітаристичних фаз глобальних циклів. Починаючи з "довгого XVI століття" і досі кризово-мілітаристичні фази глобальних циклів розгортаються у формі "тридцятирічних воєн". На думку І. Валлерстайна (*Wallerstein, 1983*), в кожному випадку гегемонії вона досягалася за допомогою тридцятирічної світової війни, яка залучала (не обов'язково постійно) майже всі великі воєнні держави відповідної епохи в широкомасштабні, вкрай спустошливі військові зіткнення. Відповідно до теорії довгих циклів світової політики, приблизно з 2026 року розпочнеться фаза "макрорішення", яка в попередні кілька циклів розгорталася як 30-річний період глобального протистояння, що призводило до світових воєн (*Modelski, 1995*).

Сьогодні сформувалися умови для нового кризово-мілітаристичного етапу в циклічному розвитку капіталістичної світ-системи. Про таку тенденцію свідчать насамперед економічні показники. За даними *Stockholm*

International Peace Research Institute (SIPRI), глобальні військові витрати зростали десятий рік поспіль, досягнувши у 2024 році 2,7 трильйона доларів³. У порівнянні з 2002 роком вартість загального обсягу продажів зброї 100 найбільших компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг у 2023 році зросла вдвічі (з 331 млрд дол. США до 632 млрд дол. США)⁴ (SIPRI, 2025).

Перехід світ-системи до кризово-мілітаристичної фази вимагає від її лідера відповідної зміни бюджетної політики, тому ми спостерігаємо відновлення зростання бюджету Міністерства оборони США (рис. 2). Із 2021 року по 2024 рік бюджет Міністерства оборони США зріс з 705 млрд дол. до 876 млрд дол.⁵

Десятирічний Закон про бюджетний контроль, який діяв до 2021 фінансового року, значно скоротив оборонні бюджети США після попереднього десятиліття нарощування. Але бюджети на 2023–2025 фінансові роки посилили військову міць США.

Розгортання локально-глобального конфлікту на території України призвело до значного зростання питомої ваги військових видатків у загальному обсязі її державних видатків, цей індикатор мілітаристичної активності зріс також у РФ (рис. 3). Такі впливові актори геополітики як США та Німеччина мають запас внутрішньої стійкості, який дозволив їм уникнути різкого зростання цього індикатора в сучасних умовах загострення геополітичного протиборства. Але в процесі розгортання кризово-мілітаристичної фази десятого довгого циклу світової політики (приблизно з 2026 року) вони будуть змушені посилювати мілітаристичну компоненту економіки, що вплине відповідним чином і на державні витрати.

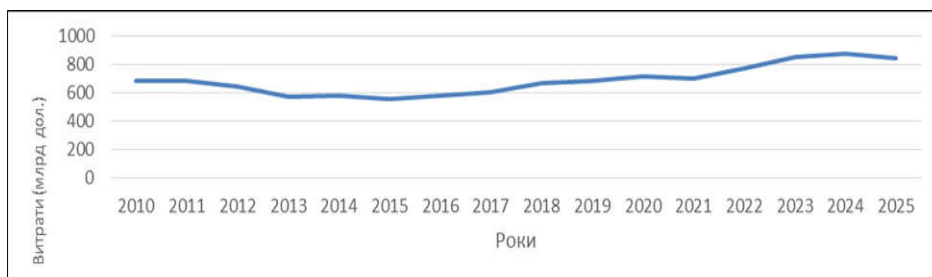

Рисунок 2. Бюджет Міністерства оборони США на 2010–2025 фінансові роки

Джерело: побудовано на основі Office of the Under Secretary of Defense, 2024.

³ SIPRI. (2025a). *SIPRI Yearbook 2025: Armaments, disarmament and international security*. https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-06/yb25_summary_en.pdf/

⁴ SIPRI. (2025). *SIPRI arms industry database*. <https://www.sipri.org/databases/armsindustry/>

⁵ Office of the Under Secretary of Defense (Comptroller)/Chief Financial Officer. (2024, April 4). *Defense budget overview: United States Department of Defense fiscal year 2025 budget request* (Revised ed.). https://comptroller.war.gov/Portals/45/Documents/defbudget/FY2025/FY2025_Budget_Request_Overview_Book.pdf/

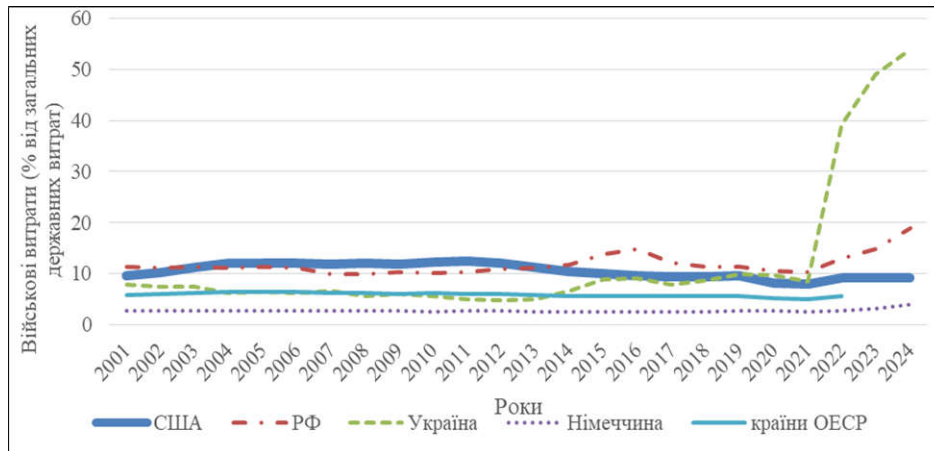

Рисунок 3. Динаміка питомої ваги військових витрат окремих країн та ОЕСР у загальних державних витратах

Джерело: побудовано на основі World Bank. (2026). *World development indicators*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators/>

Для підвищення обороноздатності ЄС було розроблено пакет заходів "Готовність 2030" (*Readiness 2030*), спрямований на підтримку європейської оборонної промисловості, поглиблення "єдиного ринку оборони" та сприяння збільшенню оборонних витрат, у тому числі за рахунок фінансової гнучкості⁶. План *Readiness 2030* передбачає суму 800 мільярдів євро. Вона перевищує 750 мільярдів євро, мобілізованих у 2020 році в рамках ініціативи "Наступне покоління ЄС" у відповідь на пандемію COVID-19. Перенаправлення 150 мільярдів єврокредитів, виділених у рамках програми "Наступне покоління ЄС" (*Next Generation EU*), на спільні оборонні проекти відбудеться за рахунок інвестицій в енергетику та цифрові перетворення. Аналогічно, перерозподіл фондів згуртування підірве зусилля боротьби з територіальною нерівністю (*Duval, 2025*). З великою ймовірністю, такі заходи погіршать можливості реалізації економічних інтересів у відповідних немілітаристичних сферах суспільного відтворення.

Нарощування військових витрат неможливо оцінювати однозначно. У кризово-мілітаристичних умовах держави-геополітичні конкуренти нарощують свої військові витрати, що впливає на перспективи реалізації їхніх економічних інтересів: по-перше зростання військових витрат – інструмент воєнного кейнсіанства для подолання економічних криз, по-друге, збільшення витрат на зміцнення обороноздатності країни посилює її геополітичні позиції, а значить, і можливості для отримання формальних та неформальних преференцій у системі міжнародних економічних відносин.

⁶ European Commission. (2025). *The economic impact of higher defence spending*. https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-forecast-and-surveys/economic-forecasts/spring-2025-economic-forecast-moderate-growth-amid-global-economic-uncertainty/economic-impact-higher-defence-spending_en/

Саме завдяки поєднанню воєнного кейнсіанства та соціально спрямованого кейнсіанства після завершення фази макрорішення дев'ятого довгого циклу світової політики, яка розгорталася у 1914–1945 рр. і завершилася встановленням лідерства США у капіталістичній світ-системі, розпочалося "славне тридцятиріччя" у розвинених капіталістичних країнах (1946–1975).

Оцінюючи вплив зростання військових витрат на умови досягнення економічних інтересів, слід враховувати, що джерела фінансування цього зростання по-різному впливають на реалізацію економічних інтересів держави, бізнесу та населення. Держава посилює свої позиції як актора геополітичної конкуренції за рахунок зростання військових витрат. Проте якщо нарощування військових витрат відбувається за рахунок зростання податків на доходи громадян та прибуток суб'єктів господарювання немілітаристичних галузей економіки, це погіршує їхні можливості для реалізації економічних інтересів. Аналогічний ефект створює також і фінансування військових витрат за рахунок скорочення соціальних витрат та державної фінансової підтримки розвитку немілітаристичних видів бізнесу (Podliesna, 2025).

В історичній ретроспективі економічна політика держав – учасниць геополітичної конкуренції, спрямована на підвищення соціальної якості життя, важливою компонентою якої є можливість повноцінної реалізації економічних інтересів населення, в умовах мирного існування (тобто післявоєнного відновлення та зростання) циклічно змінюється мілітаристичною економічною політикою в процесі розгортання кризово-мілітаристичних фаз воєнно-економічних циклів.

Держави – учасники геополітичного протиборства в умовах кризово-мілітаристичних фаз зазвичай скорочують витрати на забезпечення гідного рівня соціальної якості як міри, в якій люди здатні брати участь у динаміці суспільних відносин за умов, що покращується їхній добробут, можливості та індивідуальний потенціал (Van der Maesen & Walker, 2012). При цьому відбувається переорієнтація на зростання військових витрат. Актуальним прикладом цього є динаміка видатків державного бюджету України (рис. 4).

Питома вага державних видатків, які створюють умови для повноцінної реалізації економічних інтересів громадян та забезпечення рівня соціальної якості достатнього для успішного людського розвитку, у всіх видатках державного бюджету України у роки ведення бойових дій на її території відчутно знизилася порівняно з 2021 роком. Навпаки питома вага державних видатків на оборону у всіх видатках державного бюджету України, починаючи з 2022 року, різко зросла. Особливо тривожним є зниження частки витрат на охорону здоров'я та освіту.

Зважаючи на те, що реконструктивний розвиток можливий як на основі економічного зростання, так і за певних умов за нульових і навіть негативних темпів зростання економіки (Гриценко, 2016), тобто і під час кризово-мілітаристичних процесів, забезпечення можливостей для реалізації економічних інтересів населення та немілітаристичного бізнесу залишається сферою відповідальності інституту держави навіть під час воєн.

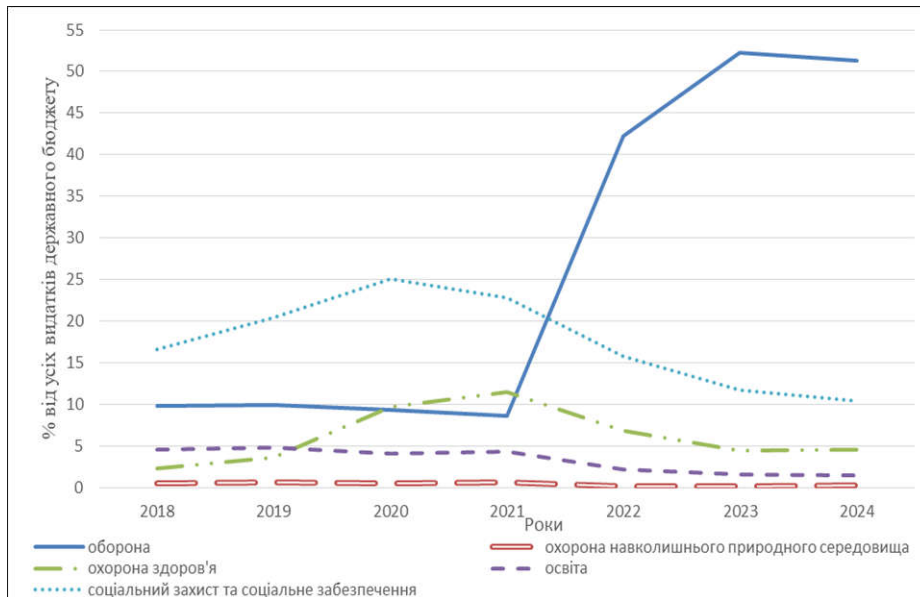

Рисунок 4. Питома вага видатків на оборону та видатків, орієнтованих на забезпечення соціальної якості, у всіх видатках державного бюджету України

Джерело: побудовано на основі: Ministry of Finance of Ukraine. (2025). *State budget web portal for citizens*. <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2024&budgetType=CONSOLIDATED>

Водночас в умовах кризово-мілітаристичного періоду циклічного розвитку світ-системи формується техніко-технологічний базис подолання чергової глобальної системної кризи; цей процес є важливою компонентою реконструктивного розвитку. Ведення бойових дій потребує впровадження базисних технологічних інновацій у воєнній сфері, частина з яких згодом успішно застосовуються та приносять прибуток у немілітаристичних галузях економіки. Наприклад, мікрочіпи, радари, лазери, супутниковий зв'язок, мобільні телефони, GPS та Інтернет – результат фінансування Міністерством оборони США фундаментальних досліджень у Массачусетському технологічному інституті, Стенфордському університеті та національних лабораторіях. Прориви були досягнуті в IBM та *Bell Laboratories*, всі вони були комерціалізовані Intel Corp., Motorola Inc. та багатьма іншими корпораціями (*Hossein-Zadeh*, 2006). Цей досвід потрібно враховувати при формуванні стратегії повоєнного реконструктивного розвитку української економіки.

Результатом розгортання кризово-мілітаристичних фаз глобальних циклів є переформатування глобального економічного простору на основі нової геополітичної ієрархії. Для збереження своїх позицій у цій ієрархії актори геополітики піклуються не лише про зростання свого геополітичного впливу, а й про внутрішню стабільність. Це змушує їх створювати умови для розширення можливостей реалізації економічних інтересів бізнесу та громадян. Тобто держави – конкуруючі актори геополітики у відновлювальній фазі, що слідує за кризово-мілітаристичною, здійснюють заходи щодо під-

вищення добробуту громадян, а значить, зростає соціальна якість та суспільна стабільність. Для подолання руйнівних для людського розвитку в Україні наслідків розгортання сучасної кризово-мілітаристичної фази в її циклічному розвитку, яка входить у резонанс з розгортанням кризово-мілітаристичної фази десятого довгого циклу світової політики, необхідне завчасне розроблення нової довгострокової стратегії забезпечення сталого розвитку українського суспільства у повоєнний період. Розроблений у 2017 році українськими експертами за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду проєкт Стратегії сталого розвитку України до 2030 року⁷ до цього часу не затверджено на законодавчому рівні. Нова Стратегія сталого розвитку України повинна бути спрямована на сприяння зниженню стресового стану суспільства і забезпеченню суспільної солідаризації (Гесць, 2024), та реалізацію концепції соціальної якості.

Висновки

Незалежно від того, як зміниться конфігурація глобальної геополітичної системи після завершення чергового кризово-мілітаристичного етапу циклічного розвитку світ-системи, реалізація економічних інтересів України відбуватиметься в складних умовах нестабільності та стрімких всеосяжних перетворень, породжених четвертою промисловою революцією. Тому для реалізації економічних інтересів держави та суспільства необхідно забезпечити підвищення внутрішньої стабільності української політико-економічної системи шляхом подолання глибоких суспільних протиріч та подолання інституційної деструкції задля консолідації українського суспільства, стабілізації економіки та її подальшого зростання. Якщо забезпечення солідаризації суспільства та підвищення соціальної якості не стануть одними із пріоритетів державної економічної політики у відновлювальній фазі циклічного розвитку української економіки, то вона продовжить попередній досвід пострадянської гібридної економіки в Україні – накопичення глибоких суспільних протиріч, насамперед міжкласових, та посилення інституційної деструкції. Забезпечення належного для сталого розвитку суспільства рівня соціальної якості є запорукою зростання продуктивності суспільної праці, а отже, і економічного зростання.

У сучасних умовах переходу від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки зменшується роль прибутку як головного мірила успішного економічного розвитку і набувають значення нові якісні характеристики. Це актуалізує застосування реконструктивних підходів до організації суспільного відтворення, які уможливають соціально-економічний розвиток як за спадних, так і за нульових чи зростаючих темпів. Реконструктивний розвиток орієнтований на покращення якісних показників, зокрема соціально орієнтованого характеру. Реалізація теорії перспективи соціальної якості та концепції реконструктивного розвитку на

⁷ United Nations Development Programme. (2017). *Sustainable Development Strategy for Ukraine by 2030*. <https://www.undp.org/ukraine/publications/sustainable-development-strategy-ukraine-2030/>

практиці є одним із найважливіших підґрунть формування суспільних умов для повноцінного та вільного саморозвитку кожної особистості та сталого розвитку української економіки, а значить – для повноцінної реалізації економічних інтересів, держави, бізнесу, громадян.

Література

1. Геєць, В. (2024). Економічна соціалізація на шляху до солідарного конструювання реальності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (4), 27–50, <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.027/>
2. Гриценко, А. А. (2016). Реконструктивний економічний розвиток: зміст, основні напрями і вектор соціальної справедливості. *Економічна теорія*, (4), 5–18. <https://doi.org/10.15407/etet2016.04.005/>
3. Гриценко, А. А. (2024). *Економічні суперечності глобалізації та локалізації: форми руху і розв'язання: колективна монографія*. НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», «Академія фінансового управління». <https://ief.org.ua/publication/monohrafi/2024/ekonomichni-superechnosti-hlobalizacii-ta-lokalizacii/>
4. Duval, G. (2025). Europe's Military Build-Up: Will Social Spending Be Sacrificed? *Social Europe*. <https://www.socialeurope.eu/europes-military-build-up-will-social-spending-be-sacrificed/>
5. Hegel, G. W. F. (1979). *Werke in 20 Bänden: Band 5. Wissenschaft der Logik I. Erster Teil. Die objektive Logik. Erstes Buch*. Suhrkamp Verlag.
6. Hossein-Zadeh, I. (2006). *Social vs. military spending: How the Pentagon budget crowds out public infrastructure and aggravates natural disasters – the case of Hurricane Katrina*. <https://escholarshare.drake.edu/server/api/core/bitstreams/5dca05fe-9471-486a-815c-297889d6a1ed/content/>
7. Coyle, D. (2014). *GDP: A brief but affectionate history*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400873630>
8. Le Goff, J. (1988). *Medieval Civilization 400–1500*. (J. Barrow, Trans.). Blackwell Publishers.
9. Modelski, G. (1995). The Evolution of Global Politics. *Journal of World-Systems Research*, 1(7), 424–467. <https://doi.org/10.5195/jwsr.1995.38/>
10. Podliesna, V. (2017). *Logico-historical foundations of the formation of socio-economic cycles: monograph*. NAS of Ukraine, SO "Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine". <https://ief.org.ua/publication/monohrafi/2017/lohiko-storychni-pidgruntja-formuvannja-socialno-ekonomichnykh-cykliv/> [in Russian].
11. Podliesna, V. (2025). The impact of crisis-militarist stages of cyclical societal development on economic interests. *AGORA International Journal*, 19(2), 427–442. <https://doi.org/10.15837/aijs.v19i2.7394/>
12. Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2010). *Mismeasuring our lives: Why GDP doesn't add up*. The New Press. [tps://doi.org/10.2307/jj.26193269](https://doi.org/10.2307/jj.26193269)
13. Van der Maesen, L. J. G., & A. Walker. (Eds.) (2012). *Social quality: From theory to indicators*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-36109-6/>
14. Wallerstein, I. (1983). The three instances of hegemony in the history of the capitalist world-economy. *International Journal of Comparative Sociology*, 24(1–2), 100–108. <https://doi.org/10.1177/002071528302400107/>

References

1. Heyets, V. (2024). Economic socialization on the way to solidarity construction of reality. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, (4), 27-50. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.027/> [in Ukrainian].
2. Grytsenko, A. A. (2016). Reconstructive economic development: contents, guidelines and the vector of social justice. *Ekon. teor. – Economic Theory*, (4), 5-18. <https://doi.org/10.15407/etet2016.04.005/> [in Ukrainian].
3. Grytsenko, A. A. (Ed.).(2024). *Economic contradictions between globalization and localization: forms of movement and resolution*. National Academy of Sciences of Ukraine, SO "Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine", State

Educational and Scientific Institution "Academy of Financial Management". [in Ukrainian].

4. Duval, G. (2025). Europe's Military Build-Up: Will Social Spending Be Sacrificed? *Social Europe*. <https://www.socialeurope.eu/europes-military-build-up-will-social-spending-be-sacrificed>

5. Hegel, G. W. F. (1979). *Werke in 20 Bänden: Band 5. Wissenschaft der Logik I. Erster Teil. Die objektive Logik. Erstes Buch*. Suhrkamp Verlag.

6. Hossein-Zadeh, I. (2006). *Social vs. military spending: How the Pentagon budget crowds out public infrastructure and aggravates natural disasters – the case of Hurricane Katrina*. <https://escholarshare.drake.edu/server/api/core/bitstreams/5dca05fe-9471-486a-815c-297889d6a1ed/content>

7. Coyle, D. (2014). *GDP: A brief but affectionate history*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400873630>

8. Le Goff, J. (1988). *Medieval Civilization 400–1500*. (J. Barrow, Trans.). Blackwell Publishers.

9. Modelski, G. (1995). The Evolution of Global Politics. *Journal of World-Systems Research*, 1(7), 424–467. <https://doi.org/10.5195/jwsr.1995.38/>

10. Podliesna, V. (2017). *Logico-historical foundations of the formation of socio-economic cycles: monograph*. NAS of Ukraine, SO "Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine". <https://ief.org.ua/publication/monohrafii/2017/lohiko-istorychni-pidgruntja-formuvannja-socialno-ekonomichnykh-cykliv/> [in Russian].

11. Podliesna, V. (2025). The impact of crisis-militarist stages of cyclical societal development on economic interests. *AGORA International Journal*, 19(2), 427–442. <https://doi.org/10.15837/aijs.v19i2.7394/>

12. Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2010). *Mismeasuring our lives: Why GDP doesn't add up*. The New Press. <https://doi.org/10.2307/jj.26193269>

13. Van der Maesen, L. J. G., & A. Walker. (Eds.) (2012). *Social quality: From theory to indicators*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-36109-6/>

14. Wallerstein, I. (1983). The three instances of hegemony in the history of the capitalist world-economy. *International Journal of Comparative Sociology*, 24(1–2), 100–108. <https://doi.org/10.1177/002071528302400107>

Надходження до редакції / Received – 4 лютого 2026 року / February 4, 2026

Прорецензовано / Reviewed – 27 лютого 2026 року / February 27, 2026

Підписано до друку / Signed to print – 27 березня 2026 року / March 27, 2026